

T.C.
DİYARBAKIR VALİLİĞİ

DİYARBAKIR²

NEBİLER, SAHABİLER, AZİZLER VE KRALLAR KENTİ

12-13 Nisan 2010
Diyarbakır

T.C.
DIYARBAKIR VALİLİĞİ

**DIYARBAKIR VALİLİĞİ KÜLTÜR
SANAT YAYINLARI: 2**

Genel Koordinatör

Mustafa CAN
Diyarbakır Vali Yardımcısı

Proje Koordinatörü

Mustafa TEMEL

Proje Ekibi

Pınar GÜRHAN
Gülden ÖZGÜN
Zafer LAÇIN

T.C. Diyarbakır Valiliği

www.diyarbakir.gov.tr
www.diyarbakirkulturturizm.org

ISBN: 978-605-363 -798-1

Yayın Tarihi: Haziran 2013

Baskı: 2. Baskı -1.000 Adet

Grafik Tasarım

Aral Grup
+90.312 433 2725

Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Mat. ve Tic. İşl.
Örnek San. Sit. 1. Cad. 358. Sok.
No: 11, Ostim/Ankara
Tel : 0312 354 9131
Fax : 0312 354 9132

© Bu eserin bütün yayın hakları Diyarbakır Valiliği'ne aittir. Yayıncının izni olmaksızın kısmen ya da tamamen çoğaltılamaz.

Bu kitap, Diyarbakır Valiliği'nin Kalkınma Bakanlığı tarafından desteklenen "Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı" kapsamında uygulanan "Diyarbakır Kültürel Mirasının Tanıtımı Projesi" ile bastırılmıştır. Tüm tebliğlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Kalkınma Bakanlığı ve Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın görüşünü yansıtmaz.

Diyarbakır Süryani Azizleri

— Horiepiskopos Gabriyel AKYÜZ —

ÖZET

Diyarbakır merkez ve il sınırları içerisinde yaşayan, vefat eden veya daha sonra kemikleri getirilen Süryani azizleri tespit etmek mümkün değildir. Çünkü bunların çoğunun isimleri bizlerce unutulmuş veya ihmal edilmiştir. Bu tutumumuza karşı da bizlerden darılmış ve küsmüşlerdir. Onlarla nasıl barışacağımız konusunda henüz bir formül bulmuş değiliz. Sanıyorum ki bu sempozyumdan sonra kemikleri sızlayacak ve onları anmamızla birlikte ruhları coşacaktır.

Bu bildirimde Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi'nde yatan ve il sınırları içerisinde yaşayan azizlerin cüzi bir kısmını anlatma fırsatı bulacağız.

1-Elçi Mor Tuma, 2-Suruçlu Mor Yakup, 3-Bar Salibi, 4-Mor Habib, 5- Bar-Abdun ve isimleri bilinmeyen iki aziz, 6-Antakya Süryani Kadim Ortodoks Kilisesinin Patriklerinden; a) Yuhanon Bar-Abdun Zhuro, b) Yuhanon Kothubo Bar-Şuşan, c) Abde Damşiho, d) Mardinli Şukrallah, e) Urfalı 3. Gevargis, f) Kilitmaralı 2. Yakup. 7-M.S. 14 Aralık 649 tarihinde vefat eden Antakya Süryani Ortodoks Kilisesi Patriği Mor Yuhanon'un cenazesi Amid'e getirilip ve Mor Zhuro Kilisesi'nde toprağa verildi.

ABSTRACT

It is impossible to prove Sryani saints who lived and died in the centre or city borders of Diyarbakır or whose bones have later been taken here. Because, the names of most of them have either been forgotten or neglected by us. They have been offended and sulked to us against this manner of ours. We have not found a formule yet about how we will make peace with them. I think that their bones will tingle after this symposium and their spirits will overflow as soon as we commemorate them. In this declaration, we will find the opportunity to tell about a small number of saints lying in Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi (Mother Mary Church in Diyarbakır) and living in the city borders. 1- Elci Mor Tuma, 2- Suruçlu Mor Yakup, 3- Bar Salibi, 4- Mor Habib, 5- Bar-Abdun and two saints whose names are unknow, 6- From Patriarches of Antakya Sryani Ancient Orthodox Church: a)Yuhanon Bar- Abdun Zhura, b) Yuhanon Kothubo Bar- Şuşan, c) Abde Damşiho, d) Mardinli Şukrallah, e) Urfalı 3. Gevargis, f) Kilitmaralı 2. Yakup. 7- Patriarch of Antakya Sryani Orthodox Church Mor Yuhanon's funeral, who died in the 14th of December in 649 A.D, was brought to Amid and was buried in Mor Zhuro Church.

Diyarbakır merkez ve il sınırları içerisinde yaşayan, vefat eden veya daha sonra kemikleri getirilen Süryani azizleri tespit etmek mümkün değildir. Çünkü bunların çoğunun isimleri bizlerce unutulmuş veya ihmal edilmiştir. Bu tutumumuza karşı da bizlerden darılmış ve küsmüşlerdir. Onlarla nasıl barışacağımız konusunda henüz bir formül bulmuş değiliz. Sanıyorum ki bu sempozyumdan sonra kemikleri sızlayacak ve onları anmamızla birlikte ruhlari coşacaktır.

Bu bildirimde Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi'nde yatan ve il sınırları içerisinde yaşayan azizlerin cüzi bir kısmını anlatma fırsatı bulacağız.

1-Elçi Mor Tuma, 2-Suruçlu Mor Yakup, 3-Bar Salibi, 4-Mor Habib, 5- Bar-Abdun ve isimleri bilinmeyen iki aziz, 6-Antakya Süryani Kadim Ortodoks Kilisesinin Patriklerinden; a) Yuhanon Bar-Abdun Zhuro, b) Yuhanon Kothubo Bar-Şuşan, c) Abde Damsiho, d) Mardinli Şukrallah, e) Urfalı 3. Gevargis, f) Kilitmaralı 2. Yakup. 7-M.S. 14 Aralık 649 tarihinde vefat eden Antakya Süryani Ortodoks Kilisesi Patriği Mor Yuhanon'un cenazesi Amid'e getirilip ve Mor Zhuro Kilisesi'nde toprağa verildi.

Yukarıda dizdiğimiz azizlerin isimleri sırasıyla anlatmaya çalışacağız.

1-ELÇİ MOR TUMA'NIN MEZARI NEDEN MERYEM ANA KİLİSESİNDE BULUNMAKTADIR?

Elçi Mor Tuma, İsa Mesih'in on iki öğrenci grubundan olup İsa Mesihle birlikte 3,5 yıl süreyle oturup kalkan, yemek yiyen, İsa'nın yapmış olduğu mucizeleri gözleriyle gören ve söylemiş olduğu sözleri kulağıyla duyan bir zattır. Buna rağmen elçi Tuma kendi arkadaşları arasında bazı sebeplerden dolayı asi bir öğrenci olarak bilinmektedir. İsa Mesih ölümlerden dirildiği gün Yahudilerin korkusundan bütün öğrenciler pencereleri ve kapıları kapalı ve kilitli bir odada bulunurken İsa ansızın ortalarına inip (kapı ve pencereleri açmadan) selam sizinle demiştir. Öğrenciler Mesih'i gördüklerinde mutlu oldular ve gerçekten ölümlerden dirildiğine dair iman ettiler. Elçi Tuma geldiğinde Mesih'in gerçekten dirildiğini ve onu gördüklerini müjdeleyince inanmadı ve tereddüde düştü. Neden bana da görünmesin diye beyininde bir soru işareti açılmaya başladı. "Ellerinde çivilerin izini görmeden, çivilerin izine parmağımı sokmadan ve mızrakla deldikleri böğrünü elimi sokmadıkça inanmam" dedi. Sekiz gün sonra yine bütün öğrenciler Tuma dâhil olmak üzere aynı odada toplanırken kapı ve pencereler kilitli ve kapalı vaziyetteyken İsa ansızın aralarına inip ve "selam sizinle olsun" dedi. Tuma'ya seslenerek; "gel Tuma parmağımı çivilerin yerine ve elini de böğrüne koy, imansız olma imanlı ol" dedi. Tuma: "Rabb'im ve İlahım" cevabı verdi. İsa: "Beni gördüğün için mi iman ettin, beni görmeyip de iman edenlere ne mutlu! demiştir. (Yuhanon: 20:19-30)

İsa Mesih ruhani misyonunu tamamladıktan sonra öğrencilerine şu buyruğu vermiştir: "Bütün dünyaya gidin ve İncili müjdeleyin". Öğrenciler de onun bu emri gereği kendi aralarında kura çektiler ve İncili her yere müjdelediler.

Esas konumuz elçi Tuma'nın kurası Hindistan'a düşünce itiraz etti ve gitmemeye direndi. O esnada Hindistan'dan Haban isminde bir tüccar gelir. Haban ünlü bir inşaat mühendisi arıyordu. İsa Mesih tüccara görünüp ve Tuma'yı para karşılığında bir köle maiyetiyle satar. Hindistan'a gittiği güzergâh üzerinde Yahudileri, Partları, Medleri ve Persleri de müjdeledi. M.S. 52 yıllarında Hindistan'a ulaşınca kral Kundefor'la görüştü. Kendisine şaheser bir kasır yapmak üzere sözleşme yaparak ondan büyük bir miktar para aldı. Aldığı paraların tümünü fakirlere ve yoksullara dağıttı. Daha sonra krala dönüp ve kendisine göklerde güzel bir kasır inşa ettiğini belirtti. Bu sırada kralın kardeşi de Elçi Tuma ile ilgili bir rüya görmüştü. Kral, kardeşinin gördüğü bu rüya üzerine Elçi Tuma'ya inandı. Bu vesileyle Kral da devletin ileri gelenlerinin çoğu da Hıristiyanlığı kabul ettiler.

M.S.75 yılında Hindu putlarının kâhinleri onu kıskanarak tutukladılar ve onun derisini daha sağ iken tormaladılar. 18 Aralık tarihinde mızrakla sağ böğrünü deldiler. 21'nde hayata veda etti. Milabur

şehrinde Galmanu denilen bir yerde defnedildi.

4. yüzyılın ortalarında 72 aileden oluşan bir Süryani kafilesi Urfa'dan Hindistan'a ticaret maksadıyla göç etmiştir. Bu kafilenin nüfusu orada çoğaldı ve büyük bir itibar edindi. Halen de kimliklerini, örf ve adetlerini korumaktadırlar. İşte bu kabile aracılığıyla Elçi Mor Tuma'nın cesedi ve kendisine armağan olarak verilen Meryem Ana'nın bel kuşağı 3 Temmuz 394 yılında Urfa Metropoliti Mor Kuro döneminde Urfa'ya getirildi. Onun adına da Urfa'da büyük bir kilise inşa edildikten sonra Kudüs, Şam, Trablus, Kırtil, Diyarbakır, Mardin, Musul ve Bağdat gibi önemli yerlerde de kiliseler inşa edildi.

Mor Tuma'nın cesedinin Urfa'dan Diyarbakır'a getirilme sebebi ve tarihi hususunda henüz elimizde yeterli bilgi mevcut değildir. Bilinen o ki, Meryem Ana Kilisesi'nin Güney Ğnizo'sunda bulunan büyük bir mezar üzerinde şu Süryanice - Gerşuni yazıyı görmek mümkündür: "M.S.12 Şubat 1871 tarihinde Patrik 2. Yakup bu dünyadan intikal etti ve elçi Mor Tuma ve Aziz Mor Hevoro'nun mezarında defnedildi. 2182 Yunan yılı".

2-SURUÇLU MOR YAKUP (M.S. DOĞ. 451, MET. 519, VEFATI 521)

Süryani Kilisesi'nin en seçkin öğretmenlerinden biridir. Birçok özelliğe sahiptir. Şair, teolog, yazar, aziz, manastırların genel reisi, metropolit ve öğretmendir. Kendisine "öğretmenlerin tacı, bilgeliğin bülbülü, Süryani Ortodoks Kilisesi'nin gitarı ve öğretmeni" unvanı verildi. Bu bilgeliği Kutsal Ruh'un vergisinden kabul ettiğine dair görüş birliğine varılmıştır. Eserleri; *Şiirler, Tercümeler, Zmirotho, Sügyotho, Medroşe ve Seblotho ilahileri, Mektuplar, Ayin hizmetinde söylenen dualar, Özel dualar ve öykülerdir*. Bu eserler arasında günümüzde akademisyenlerin ilgi odağı olan ve göz kamaştırıcı şiirleri yer almaktadır. Kendine özgün 12 heceli şiir ölçüsüne göre 763 tane şiir yazdı. İlk şiiri Peygamber Hazkiel'in ruh gözüyle gördüğü bir 'At Arabası' ile ilgili olup sonuncusu da, Meryem Ana ve Golgota hakkındadır. Bu şiirlerin büyük bir bölümü değişik dönemlerde yaşanan trajik olaylar yüzünden günümüze ulaşamadı. Bunlardan 397 tanesi istinsah edildiği Süryanice elyazmasıyla değişik dev ciltlerle olduğu gibi korunmakta ve bunların bir bölümü de değişik makamlarla kiliselerde terennüm edilmektedir. Şiirlerin 100 tanesi Eski Ahit'ten seçtiği değişik konulardan oluşurken, diğerleri de, Yeni Ahit'ten olup elçilerle, müjdecilerle, azizlerle, imanla, sofrta övgüsüyle, dünyanın sonu hakkında, ölümler ve taziye hakkında, Yahudilere karşı vs. konuları içermektedirler.

Bu çalışmaların yanı sıra Mor Yakup sürekli münzevi bir hayat da sürdürmekteydi. Oruç tutar ve namazını asla ihmal etmezdi. Çünkü İsa Mesih'ten şu buyruğu duymuştu: "Usanmadan dua edin, isteyiniz size verilecektir (Matay: 7-7). Beyt-Hananyo çocukları gibi bitkisel yiyeceklerle yetinirdi. Bazı zamanlar da karnını doyurmayacak kadar kuru ekmek yiyip su içerdi. Uykusuz kalır ve melekler gibi sürekli Allah'a övgüler sunardı. Ağlayışı ve dökmüş olduğu gözyaşları konusunda herkese iyi bir örnektir. "Ağlayana ne mutlu" sözünü defalarca söylemiştir. Dünüye işlerle ilgilenmezdi. Fakirdi. İncil'de yazılan, 'hiçbir şey kazanmayın ve yarın için düşünmeyin' sözlerini uygulamaya çalışırdı (Matay: 6: 34 ve 10:9). İhtiyacını görebilen hakir bir elbise giyerdi. Neticede; bütün fazilet işleriyle ve Kutsal Ruh'un armağanlarıyla süslenmişti.

Yazdığı şiirlerden bir tanesini örnek olarak aşağıda aktarıyoruz.

Kutsal Kitapların Yararı hakkındadır

Tanrısal bilimlere okumak büyük bir servet

Ruh kazanmakta, eğer iştihakla onları karşılarsa

Dünyanın susamışlığı karşısında pınar gibi konulmuşlardır

Susamış olan her gün onlardan hayat suyu içmektedir...

Kutlu pınarlar, tanrısal kitaplardır
Susamış olanlar gelin hayat suyu için
İnsanın bedenine ve hayvanların içmesine nehirdirler
İşte bunlar ruhlar için verilen tanrısal bilimlerdir.

Ey hikmetli olan! Bedene hayat suyu ver de içsin
Ruh da hoşnut olabilmesi için ona kitap ver okusun
Susamış olan ruh, kitapların pınarları üzerinde
Her gün ağzını üzerine koyup, hayat suyu iç.

Ruh, bu dünyanın kötü konuşmalarından ıstırap içinde
Yakışmayan davranışlarla ve şehvetlerle doludur
Önünde bir bulut gibi aldatmacılık durmakta
Gözlerini kamaştırır ve güzel görmesini engellemektedir.

Bu dünyanın sevgisi, ruhu körletmek için tuzaklar kurmakta
Şehvetlere kapıldığı zaman gerçekten körleşir
Eğer kitapları açıp da büyük bir zevkle okursa
Hemen aydınlatılır ve ulaşması mümkün olmayan güzellikleri görür.

Güneş küresinden çıkan ışın, göz bebeğine girdiği gibi
Okumak vasıtasıyla da düşünceye ışık girer
Kitabın rüzgârı da sayfalar arasından esmekte
Ve yanıltıcılık bulutu insanın fikrini dağıtır.

Okumakla sadık olarak kaldığı sürece
Ruh saydam kalır ve bulanmayan bir ışıkla doldurulur
Onu gören şeytan kıskanır ve ondan intikam almaya çalışır
Bu dünyanın yoğun işleri fazla diye, onu okumaktan vazgeçersin.

Eğer ruh, okumaya kendini sevgiyle bağlamışsa
Onun için (okumak) her türlü işi tahkir edecek
Eğer de dünya sevgisine kapılmışsa, okumaya son vermiş
Ve artık dünya işleri ebediyen bitmez olur.

Ey ruh! Tanrı'yla birlikte yaşayabilmen için
Kendini tanrısal bilime sevgiyle bağlat
Bu dünyanın boş konuşmalarından uzaklaş
Onları tamamen iptal et ve fikrinden at.
Yaraları tedavi eden ve hastalıkları iyileştiren kitaba kulak ver
Çünkü ruhu önemle ve gayretle tedavi eder ve iyileştirir...

ORUÇ HAKKINDA

Ölçülü bir şekilde yemek yiyelim fakat ölçüsüz bir şekilde oruç turalım
Yemekleri azaltalım, tanrısal dersleri de uzatalım
Yemekler çoğaldıkça ruh körleşir
Eğitimle de alış veriş çoğaldıkça akıl zenginleşir.

Oruçla birlikte fazilet de uygulanırsa ne kadar güzel
Ondan yoksun kalmaman için onunkini ona ver
Yemeğinden azalttığın lokmayı oruçla yetin
Oruç tutmuyor olmaman için.

Eğer gerçekten oruç tutmuyorsan, oruca her iki ağızla saygı göster
Ağızla sen bir şey yemeyerek, diğeriyle de fakirleri doyurarak
Ağızın yemeklerden oruç tutuyorsa tutsun, fakat bunun yanı sıra da
Kibirlikten, inatçılıktan ve alay etmekten de oruç tutsun.

Küfürlerden, sövüşmekten, aşağılayıcı sözlerden uzak dur!
Yemin içmekten sakın! 'Evet, ve Hayır'la gerçekçi ol!
Ey ruh! Ortağımı seninle beraber koşmak için sıkıştır
Şehvetlerle batmaya ona fırsat tanıma!

Öğretmen, öğrenciyi iyi şeyler öğretmek için onu sıkıştırır
Onu sevdiği için ve zarar görmemesi için de onu başıboş bırakmaz
Sende (ruh), eğitiminden uzaklaşmaması için onu tut
Yoksa tekamüllükten düştüğü zaman seni de yere atar

Bundan dolayı bedene hiç istirahat ve fırsat verme
Onu çalıştır, çünkü o yoruldukça o kadar güzelleşir.
İnsanın tabiatı, her değişime uyum sağlaması mümkündür
Onu zorladıkça, kabul etme gücüne sahiptir.

Suruçlu Mor Yakup M.S. 451 yılında Suruç'a yakın Kürtam Köyü'nde dünyaya geldi. Urfa Okulundan mezun oldu. 519'da Suruç Episkoposluğuna yükseldi. 521 yılında da hayata gözlerini yumdu. Onun adına değişik yerlerde olmak üzere kiliseler inşa edildi. Bunlardan birisi de Diyarbakır'daki Meryem Ana Kilisesi'nin bitişiğindeki kuzey ve güney uzunlamasına yapılmış tarihi bir kilisedir. Kilise M.S. 1693 yılında yenilendiğine dair kilisenin değişik yerlerinde Süryanice kitabeler vardır. Kilisede üç tane ahşaptan yapılmış tarihi kduşkudşin vardır. Hepsi de değişik motif ve desenlerle süslenilmiş ve günümüze kadar olduğu gibi korunmuştur. Orta bölümündeki kduşkudşinin hemen arkasında duvara yapılmış bir taş üzerinde Süryanice'nin Estrangeli hattıyla yazılmış bir kitabe görülmektedir. Kitabe, dört satırdan oluşup ve şair Mor Efrem'in yazdığı 7 heceli şiir ölçüsüyle yazılmıştır. Yazıt Suruçlu Mor Yakub'un cenazesi oraya taşınmasıyla ilgilidir. Kilisenin yapılış tarihi meçhul olduğu gibi Mor Yakub'un cenazesi veya cenazenin bir bölümü ne zaman buraya taşındığına dair herhangi bir bilgi şimdiye dek edinilmemiştir. Yazıtın tercümesi:

"Suruçlu olarak tanınan

Süryani Mor Yakup

Gerçeklerin öğretmeni

Doğru ve hilesiz

İnancının pekiştiricisi.

2004 Yunan yılı(M.S.1693)."

3-MOR DİYONOSIYOS YAKUP BAR-SALİBİ (1146-1171)

Süryani Kilisesi'nin ünlü kişileri arasında yapıtlarıyla yer tutan Diyarbakır Metropoliti Mor Diyonosiyos Yakup Bar Salibi'nin öz yaşam öyküsüne özetle değinmek istiyorum. Çünkü Meryem Ana Kilisesi'nde görev yapmış ve mezarı da kilisesinin içindedir.

Bar Salibi, 12. Yüzyılın başlarında Malatya'da doğdu. Malatya, Süryani Kilisesi'ne ve topluma çok ünlü kişiler kazandırdı. Çünkü o tarihlerde Malatya'daki Süryani nüfusu çoğunlukta idi. Ayrıca Süryanilerin önemli bir ilim yuvalarından biri sayılırdı. Bar Salibi de, bu ilim yuvasının ilmini özümseyen 12. Yüzyılın en büyük bilim adamlarından bir tanesidir.

Ünlü tarihçi ve bilim adamı Mor Griğoriyus Bar-Ebroyo (Abulfarac) Bar-Salibi hakkında şu cümlelere yer vermektedir: "Söz bilimci olarak tanınan Mor Diyonosiyos Yakup Mor Salibi, içinde yaşadığı döneminin yıldızıdır." Bundan dolayı, Bar Salibi'nin ilminin ve faziletinin ışığını her tarafa saçarken, M.S.1149 yılında Antakya Patriği 8. Athanasios, onu Diyanosiyos lakabıyla Maraş Metropolitliğine kutsayarak yükseltmiştir. Başarılı olduğundan dolayı M.S. 1155'te Mor Barsavmo Manastırı ve Menbec Abraşiesini de ona bağlatır. Ancak bir yıl sonra Ermeniler, Maraş'ı kuşattıktan sonra, kendisi de Maraş Abraşiesini terk etmek zorunda kalır ve Kleysurye Manastırı'na sığınır. Orada kuşatma olayı ile ilgili üç tane kaside nazım eder.

M.S. 1165 yılında yukarıda mezkur olan Patrik, Patriklik Merkezini Amid'den Mardin'e taşırken, onun da Amid'e gelmesi için her ne kadar ısrar etmişse de o gelmek istemez. M.S.18 Ekim 1166 tarihinde Patrik Mor Mihoyel Rabo (Büyük), Malatya'daki Mor Barsavmo Manastırı'nda 28 veya 32 metropolitin katılımıyla patriklik makamına yükseldikten iki yıl sonra, patriklik merkezini Mardin'deki Mor Hananyo (Deyrulzafaran) Manastırı'na taşır. Bu esnada adı geçen patrik, Bar Salibi'yi de Amid Metropolitliğine getirmek gereğini görür. Burada da Bar Salibi 5 yıl hizmet verdikten sonra, M.S. 1171 yılının Kasım ayında Amid'de gözlerini hayata yumar ve Meryem Ana Kilisesi'nin güney köşesinde defnedilir. Mezarın hemen üstünde duvara gömülü bir mermer taşı dikkat çekmektedir. Taşın ortasında büyük bir haç işareti yer alıp ve her dört köşesinde de birer küçük haç işareti göze çarpmaktadır. Mermerin başında 'Şginto dKadişe/Azizlerin Konutu' Süryanice bir cümle yazılı olduğu ve haçın etrafında çapraz şeklinde 'Mor Yakup Bar Salibi' kelimeleri de yazılıdır.

Halen de mezarı büyük bir imanla müminler tarafından ziyaret edilmektedir.

Bar Salibi'nin Tanrıbilim, söz bilim, felsefe, hukuk, şiir, mantık, tarih ve bilgelik konuları içeren 19'a yakın yapıtları vardır. İsimleri şunlardır:

1-Eski Ahit/Tevrat'ın tefsiri, yani yorumu.

2-Yeni Ahit/İncil'in tefsiri, yani yorumu. İncil'de yer alan Elçilerin İşleri, mektupları ve Vahiy bölümü de dâhildir. Her ikisinin (Tevrat ve İncil) tefsiri de, Süryani Kilisesi'nin ünlü atalarının yorumlarını kaynak alarak uzun, geniş ve anlamlı bir ruhani yorumlama gerçekleştirmiştir. Bu tefsiri halen de Süryani Kilisesi'nin en güvendiği ve tatmin olduğu eşsiz bir kaynaktır.

3-Araştırma Kitabı. İki bölümden oluşur.

Birinci bölümü: Teolojik bir araştırmadır.

İkinci bölümü: Üçlük ve Birlik, Tanrı'nın tenleşmesi, Halkedon Konsili'nin teorisini benimseyenlere karşı cevap vermek, melekler, şeytanlar, ruh, kehennüt (papazlık), kainattaki yaratıklar yani tabiat ile astronomi, Ferdeyso (Aden Bahçesi), diriliş ve kilise sırları ile ilgili derin anlamlı konuları içermektedir.

4-Araştırma Kitabı'nın ikinci bölümünün devamı. Heretik fikirleri savunanların, Yahudilerin, Müslümanların, Nesturilerin, Halkedoncuların sorularına cevap vermektedir. Ayrıca Ermeniler'in bazı yanlış tutumlarını da eleştirmektedir. Her iki kitap da büyük ebath yapıtlardır.

- 5-Kilise öğretmenlerinin eserlerini yorumlayan 'Tefsir Kitabı'.
 - 6-Evağris'e ait 'Mavotho' adlı kitabının tefsiri.
 - 7-Azizlerin ve şehitlerin kitabı.
 - 8-Elçilerin kanunlarını özetleyen yapıt.
 - 9-Allah'ın inayetiyle ilgili bir yapıt. Bu eserde, Mardin Metropoliti Mor Yuhanna'nın (M.S. 1125-1165) sorularını yanıtlıyor.
 - 10-Ermeni Cathliki Kevork'un mektubunu iptaliyle ilgili bir yapıt. Bilim adamı olarak tanınan Patrik Mor Yuhanon Br-Şuşan'ın sorularına da yanıt vermektedir.
 - 11-Elçi Pavlus'un mektuplarıyla ilgili küçük bir yapıt.
 - 12-Tövbe ve İtiraf ilkelerini içeren bir eser.
 - 13-Kudüs Metropoliti İgnatıyos'un (M.S. 1169) 'Ayin Hizmeti' eserinin tefsiri.
 - 14-Mantık kitabının tefsiri.
 - 15-Üç adet Liturji/Anafura veya Ayin Hizmeti kitabı. Bunlara izafetten Fışh Bayramında, Nurlu Cumartesi'nde ve Kutsal Kurbanın kutsaması sırasında söylenen üç dua.
 - 16-Urfa şehrinin talan edilmesiyle ilgili birçok şiir ve manzumeler. Bunlardan üç tanesi Maraş'ın tahrip oluşuyla ilgilidir (M.S. 1156). Ayrıca M.S. 1159 yılında Mafiryana 2. İgnatıyos'un başına gelen olayları 7 ve 12 heceli ölçüsüne göre yazdığı iki adet kasidesi de vardır.
 - 17-İnsan bedeni terkihiyle ilgili bir makale.
 - 18- M.S. 1168 yılında Patrik Mihoyel Rabo'nun, patriklik merkezini Malatya'daki Mor Barsavmo Manastırı'ndan Mardin'deki Mor Hananyo/Deyrulzafaran Manastırı'na taşınması üzerine, Patriği patriklik kürsüsünde oturtma töreni sırasında söylediği derin anlamlı bir söyleşi.
 - 19-Kilisenin dua programlarıyla ilgili yazdığı birçok yapıtı daha vardır.
- Bu eserlerin tümünü Süryanice'yle kaleme almıştır. Süryani tarihinin yetiştirdiği bilgin ve seçkin kişilerdendir.

4-AMİDLİ MELFONO MOR İSHOK

Melfono Mor Ishok, Nusaybinli Mor Efrem'in Diyarbakır'da kaldığı sıralarda ilköğrenimini yanında gördükten sonra bilahare Mor Efrem'in öğrencilerinden Zeynubiyus'un yanında tahsilini tamamlamıştır. Edebiyat ve musiki alanlarında ün salmıştır. Mor Efrem'in izinden giderek 7 heceli ölçüsüne göre şiirler yazmıştır.

Roma İmparatoru Arkadiyos Teodosiyos M.S. 395-450 yılları arasında Roma'da inşa ettiği Kapitul Kalesi'nin açılışına katıldı. Hayatının sonlarına doğru kilisede papazlık görevini üstlenmiş oldu.

Mor Ishok, "Tekamüllük ve Yoksulluk" hakkında 7 heceli ölçüsüne göre Süryanice'yle yazdığı şiir kitabından birkaç tane beyit Türkçe'ye çevirdik.

Çöllerde, dağlarda ve yarmalarda yaşayan sizlere ne mutlu ey aziz insanlar!

Şehirlerde işlenen günahlardan uzaktasınız.

Sizlerin yaşadığınız mekanlarda, zulmedecek ve haksızlık edecek kimse yoktur.

Tercih ettiğiniz o tenha barnakta, tartışacak ve hakaret edecek kimse yoktur.

Göklerde yaşayan ruhaniler gibi, her gün bereketlerle dolusunuz.

Yaşadığınız hudutlar içerisinde ne zina ne de necaset bulunur.

Bundan dolayı sizler o kutsal mekana layık görüldünüz.

Şehirlerin kurtulması için, dua etmek sizin görevinizdir.
Günahkarlar merhamet bulması için yakarmak sizin vecibenizdir.
Ne tarlada yorulursunuz, ne de diğer insanlar gibi uğraşsınız.
Günleri, ayları ve yılları bizler gibi önemsemiyorsunuz.
İşiniz ve gücünüz sevgi, ümit, oruç ve uyanık kalarak dua etmektir.
Tohumu ekmek ve biçmek yerine, süresiz mezmur okumaktır amacınız.
Aç kaldığınızda mırıldanmak nedir bilmezsiniz, denemeye de giriştiğinizde üzüntü çekmek asla huyunuzdan değildir.

Çokları ölümden korkar ve titrerler, ama sizler için ölüm mutluluktur.
Ölüm sizleri ürkütmez, çünkü sizler ölmeden ölümlerdensiniz.
Sizleri nakleden eden ölüm üzüntüye kapılır, çünkü gerçek diriliş ölümünüzden sonra başlar.

5-MEYYAFARKINLI (MAYO DFARKİN, MİFARKAT, SILVAN) MOR MORUTHE

M.S.380 yılında Meyyafarkın'e Episkopos olarak takdis edildi. 381'de İstanbul'da toplanan Hıristiyanlığın 2. Konsiline katıldı. Eserlerini Süryanice ve Yunanca olarak yazmış olup tıpta hazık bir hekim, dinde derin bir âlim olup Süryani büyüklerinin en çok tanınmış olanlarından birisidir. İlim ve kemaliyle kendisini Bizans büyüklerine sevdirep saydırmıştır. Bu yüzden İmparator Arkadiyos ve 2. Teodosiyos tarafından 399, 403 ve 408 yıllarında Sasanlı İran Şahenshahı I. Yazgerd'a elçi olarak gönderildi. Mühim bir diplomat olan Mor Moruthe, Sasan Başkenti Medeyin (Solik-Katisfun)'de 410 yılında toplanan Konsile katıldı ve Caseliki (Katuliko) Ishak'la birlikte kilise işlerini yürüttüler.

Şabur tarafından katledilen doğu Hıristiyan şehitlerinin öz yaşam öykülerini kaleme almış ve bu şehitlerin kemiklerinin büyük bir miktarını Miyyeferkin'e getirterek büyük bir merasimle gömdürmüştür. Bu sebeple şehre de, "Şehitlerin Şehri" (Martiropolis) adı verilmiştir. M.S.421 yılında gözlerini hayata yummuştur.

6-EĞİLLİ MOR YUHANON

M.S. 507 yılında Eğil'de dünyaya geldi. 558 yılında Burdaanlı Mor Yakup tarafından Efes Metropolitliğine yükseltildi. Döneminin en tanınmış metropolitlerinden, tarihçilerinden ve müjdecilerinden birisidir. Üç büyük cilt tutan ve çeşitli dillere çevrilen Kilise Tarihi, Azizlerin Yaşam Öyküleri, Bizans'ın bazı imparatorları Ortodokslara yönelik yaptıkları trajik olayları ve yazdığı diğer eserlerle ün salmıştır.

Bizans İmparatoru Yustinianos, ilim ve fazlıyla meşhur olan Mor Yuhanon'u huzuruna davet ederek onu 'Asya Eyaleti'nin merkezi Efes şehrini irşat etmek için gönderdi. Oradan da Frigya, Lidya ve Karya gibi Anadolu bölgelerini de dolaşarak henüz Hıristiyanlığı benimsemeyen kabileleri Hıristiyanlaştırdı. Bu atik çalışmaları sırasında 92 kilise ve 12 manastır inşa ettiğinden Bizans tarihinde Efesoslu Yuhanon adıyla da anılmıştır. 587 yılında vefat etmiştir.

DIYARBAKIR MERYEM ANA KİLİSESİNDE GÖMÜLÜ SÜRYANİ PATRİKLER

İKİNCİ YUHANON DSEDRAV (639-649)

Yuhanon, Mor Atanasiyos Gamolo'nun öğrencisi ve diyakosudur. Patrik tarafından Pers kralına elçi olarak gönderildiğinde Mor Matay Manastırı'na geçip doğulularla patrik arasında barışı sağladı. Kiliselerimizdeki dua programları sırasında okunan Husoye denilen mensur şiirleri ilk defa kendisi yazdığı için "dSedrav" lakabıyla anılmıştır. Yuhanon'un eğitimi hakkında iki görüş vardır. Bazılarına göre; Usibuno Manastırı'nda, bazılarına göre de; Gubo Baroyo Manastırı'nda eğitim gördüğü ve rahip olduğu düşünülmektedir. Küçüklüğünden beri öğretmeni Atanasiyos gibi zamanını okumakla geçirirdi. 636 yılında vefat eden öğretmeninden sonra patrikliğe seçilmiş ve Nusaybin Metropoliti Abrohom'un el

kutsamasıyla yükselmiştir.

Müslümanların Emiri Ömer Bin Sad, Yuhanon'u yanına çağırmiş ve onunla birçok konuda bilgi alışverişi yapmış ve gereken cevapları ondan almıştır. Emir Ömer, Yuhanon'dan İsa Mesih'in Allah olmadığını, haç'a gerilmediğini, vaftiz olmadığını belirtmek ve yazmak şartıyla İncil'i Süryanice'den Arapça'ya çevirme teklifinde bulunmuştur. Yuhanon, Emir Ömer'e şu cevabı vermiş: "Askerlerinin bütün ok ve mızrakları vücudumdan geçse bile, hâşâ ki İncil'den bir harf veya bir söz değiştirsem." Emir, Yuhanon'un cesaretini gördüğünde; "git, istediğin gibi çevir" demiştir.

Yuhanon, Süryanice ve Arapça dilini tam anlamıyla bilen Tu-iilerin, Teğleblerin ve Tenuğilerin episkoposlarını toplamış ve İncil'i çevirmeleri için gereken direktifi kendilerine vermiştir. Çevirdikleri her cümlenin bütün çevirmenler tarafından gözden geçirilmesini ve incelenmesini önemle belirtmekteydi. Bu vaziyetle İncil, Süryanice'den Arapça'ya çevrilmiş ve krala takdim edilmiştir.

Mor Yuhanon dSedrav 4 Aralık 649 tarihinde hayata veda etti. Diyarbakır'daki Mor Zhuro Kilisesi'nde defnedildi. Antakya Kürsüsü'ne 13 yıl süreyle hizmet etti.

ONUNCU YUHANON TEODOROS

(Mor Yanon Bar Abdo'nun Kardeşinin oğlu) (1048-1057)

Mor Diyonosiyos Yahya'nın vefatından sonra patriklik kürsüsü altı yıl süreyle boş kaldı. Bu sürede bazı episkoposlar yasaları ihlal ederek bir yerden bir yere kürsülerini değiştirmeye başladılar. Diğer episkoposlar gayret ederek ve 3 Ağustos 1048 tarihinde toplanıp patriklik seçimi yaptılar. Malatya Ovası'nda yer alan Bargogi Manastırı'ndan Rahip Teodoros'u patrikliğe seçtiler. Teodoros, Aziz Mor Yuhanon Bar Abdo'nun yeğenidir.

Bütün episkoposlar ve diğer kilise ruhanileri onu kabul ederken kendisi bu duruma razı olmadı. Oradan kaçıp Delik bölgesine gitti. Episkoposlar bulunduğu yere gidince oradan da kaçtı ve kendini bir tarlada sakladı. Onu aramaya çıktılar. Nehrin kenarında oturdular. bindikleri hayvanları otlamak için çevrede serbest bıraktılar. Eşeklerden birisi rahibin gizlendiği yere gitti. Rahip sığınağından çıkıp eşiği taşla kovalarken eşek orada durmaya inat etti ve anırmaya başladı. Episkoposlar eşiğin sesini duyunca sevinçli bir şekilde onu getirmeye gittiler.

Rahip de kendisini göreceklerini bildiğinden nehre doğru kaçarak, otlar arasında saklamaya çalıştı. Eşek de onu takip ederek su içmeye gitti. Eşeğe ulaştıklarında rahibi de bulmuş oldular. Onu gördüklerinde oldukça mutlu oldular. Onu yakalayıp zorla getirdiler ve onu Farzamini'de Patrikliğe yükselttiler. Konsil başkanı Zeugma Episkoposu Eliyo onu kutsadı. Törene katılan diğer episkoposlar şunlardır:

Karşono Episkoposu Atanasiyos,
Humus Episkoposu Kurilos,
Harran Episkoposu Baseliyos,
Şamişat Episkoposu Abrohom,
Hadeth Episkoposu Basil,
Lakbin Episkoposu Atanasiyos,
Anazorbo Episkoposu İvennis,
Urfa Episkoposu Atanasiyos,
Delik Episkoposu Filüksinos,
Kişum Episkoposu Yuhanon.

Patriği amcasının adıyla Yuhanon olarak ilan ettiler. İkamet yerini Diyarbakır'a aldırarak yasaları ihlal eden episkoposları helal kılmış / bereketli kılmış. İsyana devam edenleri tamamen episkoposluktan azletti. Patrikliğe 8 yıl 10 ay hizmet etti. 30 episkopos kutsadı. 14 Mayıs Cuma günü 1057 tarihinde vefat etti. Cenazesi de Amid'in büyük Kilisesi olan Meryem Ana'nın kuzey bölümünde toprağa verildi.

ONBİRİNCİ YUHANON BAR ŞUŞAN (1064–1073)

Yuhanon Bar Şuşan Malatya doğumlu olup Patrik Mor Yuhanon'un öğrencisi ve sekreteridir. İlken doğulu episkoposlar onu Amid'te Patrikliğe yükselttiler. Daha sonra barışı sağlamak için istifa edip yalnızlığa çekildi. Patrik Atanasiyos Yahya vefat ettiğinde episkoposlar Fırat Nehri'nin kenarındaki Mor Abhay Manastırı'nda toplandılar. Bütün episkoposların oy birliğiyle Mor Yuhanon Bar Şuşan (Yeşu Kot-hubo), kilisenin liderliğine yükseldi. Bar Şuşan; bilgeli, kilisesel öğretilerde meşhur, dil bilimciliğiyle tanınmaktaydı. Münzevi bir hayat sürdürmekteydi. Patrikliğe gönül vermedi. Aziz kişiler ve episkoposlar tarafından sıkıştırıldığı için patrik olmaya riayet etti.

1064 yılında kendisine Mor Abhay Manastırı'nda patrikliğe oturmuş töreni yapıldıktan sonra, 24 yaşını kaleme aldı. Ve titizlikle hem kendisinden, hem de episkoposlardan korunması için herkesin huzurunda okundu ve patrik ilan edildi. Bazıları korkuya kapıldı, bazıları da çok mutlu oldular. Görevini hiçe sayan beş episkoposu azletti ve yerlerine haklarında iyi tanıklık edilen beş kişiyi kutsadı. Liderliğe getirildikten sonra o eski iyi meziyetlerini asla değiştirmede. Bedenini oruçla, duayla ve ibadetle zorluyordu. Yolculuğunu yayan olarak yapmaktaydı. Ve fazla yorulduğu zaman kısa bir süre istirahat etmek için eşeğine binerdi. Diğer zamanlarda zayıf olan rahiplerin binmesini tavsiye ederdi. O da onlarla birlikte temiz yüreğiyle ve alçak gönüllüğüyle yürürdü. Yazmaya ara vermez ve usanmazdı. Yolculuk sırasında mola verdikleri takdirde, yine yazmaya devam ederdi.

Istinsah ettiği kitapların yanı sıra her tarafa mektuplar, öğütler ve değişik yazılar yazmaktaydı. Melfono Mor Efrem'in ve Melfono Mor Ishok'un şiirlerini bir kitapta toplamaya gayret etti. İhtiyarlığında kaleme aldığı bu kitabı bitirmeden evvel Amid'de hayata veda etti. Cenazesi de, öğretmeni olan Patrik Mor Yuhanon'un mezarı başında mermerden yapılmış bir mezar taşına 3 Kasım 1073 tarihinde Mer-yem Ana Kilisesi'nde konuldu. Patrikliği dokuz yıl sürdü. 17 episkopos kutsadı. Yunanlıların hilesinden korktuğu için Müslümanların hükümrânlığı altında bulunan topraklarda kalıyordu.

BİRİNCİ HBED-MŞİHO URHOYO (1661 – 1686)

Urfalı Hbed-Mşihö, Mor Abhay Manastırı'nın rahibidir. 1661 yılında Mardin'deki Mor Hananyo Manastırı'nda toplanan konsilde patrikliğe yükseldi.

Patrik Hbed-Mşihö 25 yıl Patriklik görevinde bulunduktan sonra Tanrı'ya göç etti. Amid şehrinin dışındaki mezarlıkta toprağa verildi. Mezarı tanınmakta olan bir yerdeydi. 1950 yılında oradan Amid'teki Mor Yakup Kilisesi'ne taşındı.

ŞÜKRALLAH (1722 – 1745)

Mardinli Sani-a ailesinden makdasi Yuhanon oğlu Şükrallah, merhum Patrik Ishok'un öğrencisidir. Turabdinli Metropolit Şemun tarafından rahiplik hayatına atıldı. Patrik Ishok'un yaptığı önemli seyahatlerine eşlik etmekteydi. Mafıryan Ishok eliyle 1709 yılında Diyonosiyos lakabıyla Halep Metropolitliği'ne kutsandı.

Daha sonra patrikliğe seçildi. Episkoposluğu döneminde muhaliflerden birçok sıkıntı çekti. Üç rahiple birlikte Rahip Yuhanon, Amidli Rahip Hbed-Nuhro ve Sadadli Rahip Muşe bin Kuhil Arvad'a sürgün edildiler. Dört ay sonra geri döndüler. Tekrar onu idam etmek amacıyla şikâyette bulundular. Kendisine kurdukları kötü tuzaklardan Rab onu mucizevî bir şekilde kurtardı.

1718 yılında Patrik Ishok'un emri gereği üzerine Kudüs'teki kutsal mekânlarımızı genel olarak kontrol etmek ve ziyaret etmek amacıyla oraya gönderildi. Ona eşlik edenler ise şunlardır:

- 1-Kudüs Metropolit Grigoriyos Şemun,
- 2-Patrik Şükrallah'ın öğrencileri (Halep Metropolitliği olduğu dönemde) Gergerli Rahip Vanis,
- 3-Rahip Hanna,

4-Rahip Nimetallah.

13 Aralık Doğu Bayramı'nın orucunda Kudüs'e vardılar. Manastırda birçok faaliyette bulundular. Manastırın borçlarını ödediler, yıkılan yerleri onardılar, manastırın menkullarını ve kitaplarını koruma altına aldılar. Okul açtılar ve manastırın gelir ve giderini düzene sokup kontrol altına aldılar.

Şükrallah, Patrik Ishok'un ve episkoposların konsilinin isteği üzerine 1722 yılında Patrikliğe yükseltildi. Konsile katılan episkoposlar şunlardır:

- 1-Turabdin Mafıryam Mor Baseliyos Şemun,
- 2-Kudüs Metropoliti Grigoriyos Abdullahad,
- 3-Amid Metropoliti Diyonosiyos,
- 4-Mardin Metropoliti Timotheos,
- 5-Urfa Metropoliti Severiyos Iliya,
- 6-Halep Metropoliti Baseliyos.

Patrik Şükrallah, gayretli ve dinamik biriydi. Faziletin ve mükemmelliğin örneğiydi. İlmî ve marifeti severdi. Kendisi Amidli Rahip Hbed-Nuhro / Abdunnur'dan 'Öğretmenlerin' kitabını halkın yararı için Arapça'ya çevirmesini istedi. Çok anlamlı ve hoş vaazlarının yanı sıra Arapça ilahiler besteledi.

Onun döneminde bazı yerlerde tadilatlar ve yeni inşaatlar yapıldı. 1729 yılında Mardin'in güneyinde ovada yer alan Kasre Köyü'ndeki Mor Teodoros Kilisesi, 1736 yılında Beşiriye'deki Mor Kuryakos Manastırı ve 1738 yılında da Mor Zayno Manastırı inşa edildi. Mor Hananyo Manastırı'ndaki Kürsü Kilisesi'ni onartarak güzelleştirdi ve Aziz Petrus ve Pavlus adını vererek kutsadı. Bağların duvarlarını yaptı. Kutsal Murun'u kutsadı.

23 yıl süreyle kiliseyi hikmetli bir şekilde yönettikten sonra 15 Eylül 1745 tarihinde vefat etti. Episkopos Tuma ve ruhaniler tarafından Amid Surunun dışında kalan Süryani mezarlığında Patrik I.Hbed-Mşiho'nun mezarı yanında törenle defnedildi.

URFALI ÜÇÜNCÜ GEVARGİS (1745 – 1768)

Gevargis, Urfalı Patrik Hbed-Mşiho'nun kardeşinin oğlu Şemun'un oğludur. Merhum Patrik Ishok'un öğrencisidir. Patriklik odasından yani sadece Patriklik tarafından episkoposluğa seçildi. Baseliyos lakabıyla kutsandı. Bışeriye'ye gönderildi. Daha sonra Halep'e tayin edildi. Lakabı da Diyonosiyos olarak değiştirildi. Saygın ve meşhur birisidir.

Patrik Şükrallah'ın vefatından üç gün sonra Kilisenin genel metropoliti ve o dönemin Amid metropoliti Mor Kurilos Gevargis Amid'e ulaştı. Mor Kurilos, Patrik Şükrallah'ın kardeşinin oğludur. Şam Episkoposu Atanasiyos Tuma ve halkın ileri gelenleri ile birlikte Halep Metropoliti Urfalı Diyonosiyos Gevargis'e mektuplar yazdılar. Diyonosiyos'un yanında Urfa'nın Episkoposu Severiyos Abdullahad da vardı. Mektupların ulaşmasıyla birlikte Amid'e hareket ettiler. Oraya Kasım'da ulaştılar. Üç gün süreyle birbirleriyle istişare ettikten sonra Halep Metropoliti Urfalı Gevargis'i Patrikliğe seçtiler. 13 (bazılarına göre 26) Kasım 1745 tarihinde Pazar günü Antakya Elçisel Kürsüsü Patrikliği'ne yükselttiler.

Patrikliğe yükseldikten sonra 12 episkoposun oluşan bir yönetim kurulu oluşturduğu söylenmektedir. Aldığı kararlar neticesinde Patrikhaneye yeni bir düzen getirdi. Gelir ve gider defteri tuttu. Bir defter de genel olarak milletin problemlerinin kayıt altına alınması ve bu defterde de kiliselerin bütün özelliklerini tescil etmiştir. Bir başka defter de kendi gelir ve gideri için tuttu. Hiçbir şeyi birbirine karıştırmıyordu. Kurduğu bu düzen hayatta kaldığı sürece devam etti.

İkinci önemli bir faaliyeti de, Patriklik başkentten uzak olduğu için orada bir vekilin bulunmamasından dolayı birçok kez haklarımız gözardı edilip haksızlığa uğruyorduk. Bundan dolayı Kustantinopolis'i ziyaret etmek istedi. İlkın Babil ve Asur'a oradan da Amid'e ve Halep'e geri döndü. Aldığı tavsiye mek-

tupları ile birlikte Kustantinopolis'e gitti. Ve o mektupları kendi eliyle sultana takdim ettikten sonra isteğini de arz etti ve isteği yerine geldi. 1158 Hicri yılının Şevval ayında kendisine yazılı, gayet değerli bir ferman verildi. Aldığı bu fermanın sonra orada kendine bir makam yeri buldu. Saliba isminde bir diyakosu vekil olarak tayin etti. Vekilin ihtiyacı için de aylık bağladı.

Daha sonra Kustantinopolis'ten geri dönüp abraşiyeleri ziyaret etmeye başladı. Ve ilmi sevdiği için özellikle her yerde okullar açıyordu. 1749 yılının Kasımında sinotu toplattı. Amaç; eğitim ve ilmi geliştirmek, okullar ve medreseler açmak, kitaplar toplamak ve onları incelemek ve bazılarını da Arapça'ya çevirmek için bir kurul oluşturmaktı. Kurulda yer alanlar şunlardır:

- 1-Kudüs Metropoliti Halepli Gevargis,
- 2-Amidli Rahip Hbed-Nuhro,
- 3-Ksorlu Papaz Yakup,
- 4- Papaz Davut'un oğlu Şimmas Davut, kurulun sekreteri.

Kurul için belirli bir bütçe ayrıldı. Bu göreve 1755 yılına kadar devam ettiler. Çünkü o yılda Amidli Rahip Hbed-Nuhro vefat etmişti. Metropolit Gevargis de Mısır'a ve oradan da kutsal mekânları ziyaret etmek için Kudüs'e gitmişti. Gerçeği söylemek gerekirse Mor Hananyo Manastırındaki kütüphaneden anlaşılacağı gibi takdire şayan bir hizmette bulundular. Çünkü çevirdikleri birçok eser orada bulunmaktadır. Ruhanilerin özellikle rahiplerin ilimde ve değişik kilise eğitiminde bir ilerleme kat etmelerine vesile oldular.

Hatta rahiplerin bir kısmı tıpkı Mor Efrem'in yaptığı gibi Mor Efrem'in adına özel bir rahiplik müessesesi açmaları için Patrikten izin istediler. Bu rahiplere özel bir görev verilmesi düşünülmekteydi. Örneğin; okulların denetlenmesi ve okullarda eğitim verilmesi. 1755'te Amid'de büyük bir salgın meydana geldi. Bu hastalıkta Episkopos Riskullah, on yedi papaz, diyakos ve Kırubil'daki Mor Tuma Kilisesi cemaatinden 1500 kişi vefat etti.

Patrik Gevargis 1768 yılında Amid'deyken iyi bir yaşlılık sonucunda vefat etti. Naaşı surun dışındaki mezarlıkta babasının amcası olan Urfalı Patrik Hbed-Mşiho'nun mezarına konuldu. Her ikisinin duaları bizimle olsun.

İKİNCİ YAKUP (1847 – 1871)

Yusuf Kabso oğlu olan Yakup, Mor Hananyo Manastırının batısında yer alan Hısno- Datho/Kılıtmara Köyü'nde 1800 yılında doğdu. Ergenlik çağına geldiğinde, babası, köyün tanınmış ailelerinden Gevargis Yuhanon isminde bir adamın Hana isminde terbiyeli bir kızını kendisine nişanladı.

Yakup üç yıl süreyle nişanlı kaldıktan sonra düğünün yapılmasına 15 gün kala bir düşünceye dalıp dünyanın batıl ve boş olduğunu düşünerek hemen evi terk ederek, Turabdin'e gitti. Habab'taki Mor Iliyoy Manastırında ikamet eden Patrik Yavnon'un öğrencisi oldu. 1818 yılında onun aracılığıyla rahiplik hayatına girdi. Ertesi yıl kehennütlük mertebesine yükseldi. İyi meziyete sahip, zeki, akıllı ve münzevi bir kişiliğe sahipti.

Bu güzel sıfatlara sahip olduğundan dolayı Patrik Gevargis onu çağırdı. Kurilos lakabıyla onu evrensel Metropoliti olarak kutsadı. Bir süre Kürsü Manastırını ve Mardin abraşiyeye yönetmenliğini üstlendi. Daha sonra Rusya'nın Tiflis memleketine gitti. Ve orada yıllarca kaldı.

1844 yılında Kostantinopolis'te Patrik vekilliği yaptı. Patrik vekilliği döneminde Beyoğlu Mahallesi'nde bir ev satın aldı. Bir kilise inşa etmek için resmi izin aldı. Meryem Ana adına bir namazgâh inşa etti. Dağınık olan Süryani ailelerini bir arada toplamaya çalıştı.

Bir matbaa da satın aldı. Süryani harflerinin dökümünü yaptıktan sonra iki kitap bastı. Kitaplardan biri namaz hakkında genel bilgiler içeren Gerşuni olarak, diğeri de Davut Peygamberin mezmurla-

rını Süryanice olarak bastı. Bu kitapları bastıktan sonra, bastığı kitapları dağıtmak ve Patrik İlyas'ın Kostantinopolis'te borç aldığı parayı toplamak için Mardin'e gelmeye karar verdi. Çünkü bu parayı Musul'daki kiliselerin davası için borç almıştı.

Metropolit Yakup, Mardin'e ulaştığında Patrik İlyas'ın ölüm haberini almış oldu. Önce Mardin'e sonra da Manastıra geçti. Yeni Patriğin seçimi için orada toplanan episkoposların isimleri şunlardır:

- 1-Yuhanon bin Yeşu Cezmeci,
- 2-Yusuf bin Gerum,
- 3-Cizre Episkoposu Stefan,
- 4-Mor Malke Manastırı'nın Metropolit Aho,
- 5-Dayro Daslibo Manastırı'nın Metropolit Barsavmo.

Metropolit olarak tanınan Turabdin Patrikleri;

- 1-Patrik Mirza,
- 2- Patrik Zeytun Çelmolar'dan,
- 3-Midyat Episkoposu Malke,
- 4-Asurlu Yuliyos Petrus.

15 gün süreyle patrikliğe kimi seçeceklerine dair birbiriyle danıştılar ve tartıştılar. En sonunda hep birlikte söz konusu olan Metropolit Yakup'u oybirliğiyle kabul ettiler. 1847 yılının Pantikusiti Bayramı'ndan önceki Perşembe gününde, Mor Barsavmo'nun intikali bayramında patrikliğe yükselttiler. Törenden sonra Asur'un meşhur Metropolit Behnam ve Mor Matay Manastırı'nın Metropolit Matay geldiler. Tören randevusu Pantikusti Bayramı olduğu için törene ulaşmadıkları için biraz kırıldılar. Sonuçta olayı Allah'ın iradesine bağlayıp "belki törende hazır bulunma şansımız yoktu. Rab onu millet için mübarek ve hayırlı kılsın, görevinde başarılı olsun," dediler. Törenden sonra herkes kendi abraşiyesine geri döndü.

Patrik Yakup, abraşiyesiz olan Yuliyos Petrus'u Şam abraşiyesi'ne atadı. Yaşlı Metropolit Yusuf Gerum'u, Mor Hananyo Manastırı'nın üstünde yer alan Mor Yakup Manastırı'na yerleştirdi. 1848 yılında Rahip Zeytun'u Filuksinos lakabıyla evrensel Metropolit olarak kutsadı. Episkopos Stefan'ı ve Rahip Şemun'u Hindistan'a gönderdi. 1850'de murunu kutsadı. Manastırda bağlar ve badem ağaçları dikti.

Kırklar Kilisesi'nde yontulmuş ağaçlarla örtülü dörtgen şeklinde yeni bir patrikhane binası açtı. 1851 yılında Turabdin'i dolaştı. Mardin'e geri dönüp, yıl sonuna doğru Asur'a gidip geleneksel olarak Metropolit Behnam'ı mafıryanlığa yükseltti. 1863 yılında Süryanilerle Katolikler arasında büyük bir tartışma ve kargaşa çıktı. Tartışma o kadar vahim bir duruma ulaştı ki kadınlar bile hamamlarda mücadele edip birbirlerini tehdit ediyorlardı. Her iki taraf şu kararı aldı: "Liderler araştırma konusu maddeleri ortaya atsınlar. Açık ve genel bir mücadele içine girsinler."

Patrik Yakup, bu meseleye üç metropolit görevlendirdi.

- 1-Metropolit Zeytun,
- 2-Metropolit Aho,
- 3-Kılıtlı Metropolit Yusuf.

Halkın ve liderlerin genel onayıyla mücadele komite başkanlığına Metropolit Zeytun seçildi. Onunla birlikte 14 seçkin de seçildi. Katoliklerin grubundan da Metropolit Antun ve onunla birlikte Keldanilerden, Ermenilerden ve Süryani Katoliklerden de 14 seçkin adam seçildi. Katolikler, inancımızın temel kuralını istediler. Metropolit Zeytun onu okudu. Hep birlikte "bu inanç üzerine hepimiz ölelim," dediler.

Süryaniler: “O zaman bizlerle birleşmenize engel teşkil eden konu nedir?” dediler. **Katolikler:** “Başka konular var,” dediler. Bunların yazılı mektuplarla araştırılması gerekir. Katoliklerin sordukları sorulara Metropolit Zeytun hazırlıklı bir şekilde cevap veriyordu. Süryaniler tarafından Katoliklere yöneltilen üç sorunun cevabını vermekte zorlandılar. Sonuçta genel bir konsilin oluşturulması ve aradaki farklılıkların kitaplardan araştırılmasını istediler.

Metropolit Antun, Batrîhlar, Keldaniler ve Ermeni Katolikler toplanması istenilen konsile hayır, dediler. İnancınızın / mezhebinizin doğru olduğunu biliyoruz, fakat sizler sözlerinizin aleyhinde hareket ediyorsunuz. Yani söylediklerimizin tersini yapıyorsunuz. Katoliklerin hiddeti dinmiş ve özellikle Mıtran Antun mahcup kaldı. Loozor’un Cumartesi gününde Patrik Yakup Amid’e gitti. 1853 yılında manastırın güneyinde bahçelerin arasında büyük ve güzel bir eyvan inşa etti. Bu eyvanı inşa etmekteki amacı şehirden ve başka yerlerden gelen ziyaretçilerin vakitlerini orada geçirmek ve manastırın ruhsal yaşamını zedelememek için öyle bir teşebbüste bulundu.

1860 yılında Patrik Yakup iki metropolit kutsadı. Birisi: Mardinli Papaz Hbed-Nuhro’nun oğlu Rahip Gevargis’i Kurilos Lakabıyla Evrensel Metropoliti, diğeri de Mardinli Rahip Hbed-Mşiho Amid’e kutsadı.

Aynı yılda Amid’teki kilisesinde eyvanlı bir Patrikhane binası inşa etti. Ayrıca kiliseye araziler satın aldı. Ve kiliseye su getirdi. 1862 yılında Kurilos Gevargis’i Asur abraşiyesine gönderdi. Çünkü bu dönemde ruhani liderlerden yoksundu. Bu yılda Patrik ile Mardin halkı arasında dargınlık ve anlaşmazlık meydana geldi. Halk, manastırı Patrik İlyas döneminde olduğu gibi görmek istiyordu. Patrik döneminde manastırda okul, öğrenciler, rahipler ve diğer hizmetçilerin yaşadığı canlı bir yerdi. Ayrıca Manastır’ın inşasıyla da ilgilenmekteydi.

Patrik Yakup’un, cemaatin isteklerini cevapsız bırakmasının altında Patrik İlyas’tan kalan borcu ödemiş olması olabilir. Bazılarına göre de, başka bir sebepten kaynaklandığı düşünülmektedir. Cemaatin gençleri, yazın gidip orayı bir yazlık gibi kullanmaları nedeniyle, onların hevesini kırmamak için böyle bir şey yapmadığı da söylenebilir. Bundan dolayı manastırı terk edip Amid’e yerleşti. Manastırda artık baykuşlar dolaşıp ötüyordu çünkü. Sadece bekçilik görevi yapan birkaç kişi dışında kimse kalmamıştı.

Her ne kadar valiliğin Amid’te olduğunu gerekçe gösterse de Patriğin bu tür davranışta bulunmasının hayatında büyük bir noksanlık olduğunu göstermektedir. Halkın gözbebeği olan Manastırı acınacak bir duruma getirmemesi gerekiyordu. Özellikle kiliseden ayrılanların ve kilise aleyhinde bulunanların gün geçtikçe çoğaldığı bir döneme denk gelmesi daha da vahim bir durumu arz etmekteydi. Bazıları da konuya çare bulmak yani aralarında arabuluculuk yapmak için Şam’daki Metropolit Yuliyos Petrus’a yazılı olarak haber gönderdiler. Yuliyos Petrus onların isteğini reddetti. Çünkü Patrikle arasının açılmasını istemedi. Patrik 2. Yakup 1864 yılında Turabdin’i ziyaret etti. Mor Gabriyel Manastır’ında murunu kutsadı. Rahip Behnam Semerci’yi, Diyonosiyos lakabıyla Musul’a metropolit olarak kutsadı.

Patrik, 1869 yılında Urfa’ya gidip 29 Haziran Pantikusti Bayramı’nda, Urfa’daki Mor Gevargis Kilisesi’nde murunu kutsadı. Bu kutsal gizli saygınlığına yönelik Allah orada bir mucize gerçekleştirdi. Kutsama töreni sırasında murun taşmaya başladı. Merdivenlerin altında bulunan bir kuyunun suyu da taşıdı. Kutsal Murun’un gizi Protestanlar tarafından hiçe sayıldığı için Protestanlar bir hile olduğunu iddia ettiler. Onlar da aynısını yapmaya çalıştılar. Ürettikleri bir ilaçla taşmanın bir benzerini yapmak isterken yüzleri yandı. O zaman Patriğin şerefi ve saygınlığı daha da arttı.

Bu mucizenin anısı ve tarihi bir taşın üzerine yazılmıştır (günümüzde bu taş Urfa Müzesi’ndedir). Patrik Yakup oradan Amid’e gitti. Vefat edinceye kadar orada kaldı. Harput’ta sürgün hayatı yaşayan Kılıtmarahı makdasi Numan Ağa’yı 1870 yılının sonlarına doğru yanına çağırdı. Adı geçen zat zengindi.

Patriğin satın aldığı gayrimenkulleri/ arazileri varislerinin yüzünden kaybolmaması için önlem almak amacıyla bu malları mahkemede kendisine devretti. Kendisine ait bütün özel eşyalarını ve patrikliğe ait bütün menkul ve gayrimenkullarını, yeni bir vekil veya halef seçilinceye kadar garantiye almış oldu.

Patriğin hastalanmasını ve ağırlaştığını haber alan Mardinliler, Mor Yuliyos Hbed-Mşiho'yu 7 Şubat'ta Amid'e gönderdiler. Mor Yuliyos Amid'e ulaştığında Patriğin zor konuşabildiğini görmüştür. Kendisine Kandil/ Hastaların Yağı gizi düzenledi. 12 Şubat'ta sonsuzluğa geçti.

Vilayetin İl Meclisi üyeleri olan yukarıda adı geçen Numan Ağa ve Mardinli Şımmas Melke Dolabani defin işlemini erteleyerek cenazenin Mardin'e götürülmesi ve manastırdaki Patriklerin mezarlığında defnedilmesi için Mardin'e telgraf çektiler.

Mardinliler kış mevsimi nedeniyle gelmemiş olabilirler. Amidliler de zaten Mardin'e götürülmesine karşıydılar. Çünkü onun vasıtasıyla birçok yarar ve saygınlık görmüşlerdi. Sonuçta onu Amid'teki Meryem Ana Kilisesi'nin güney mezbahındaki Mor Hevoro'nun mezarına defnettiler. Bir mafıryan, on üç veya on dört episkopos, elli altı papaz, otuz beş rahip ve seksen dokuz şımmas /diyakos kutsadı. Duaları bizimle olsun.

Beş Patriğin Cenazesi Mezarlıktan Çıkarılıp Kilisenin İçine Yerleştirilmesi

Aşağıda isimleri yazılan ilk iki patriğin mezarı Meryem Ana Kilisesi'nin avlusunda diğer üç patriğin de Diyarbakır'ın suru dışında kalan ve Urfa Kapı'sına yakın Süryani Mezarlıkta defnedilmişlerdi. Hori-episkopos Bışşara'nın oğlu Tuma'nın gayretiyle ve Patrik Efrem'den aldığı izinle yerlerinden çıkartılıp Meryem Ana Kilisesi'nin bitişiğindeki Mor Yakup bölümünde, orta kduşkudşin'in arkasındaki duvara yerleştirilmiştir. Duvara yerleştirilen bir taş üzerinde şu Süryanice yazıyı görmek mümkündür.

"M.S. 1946 yılında Antakya Patriği I. Efram ve Mardin Metropolitisi Mor Filüksinos Yuhanon Dolabani'nin döneminde, Antakya'nın bazı patriklerinin kemikleri buraya getirtilip ve burada konulmuştur. Patriklerin isimleri şunlardır:

- 1-Yuhanon Bar-Abdun Zhuro
- 2-Yuhanon Kothubo Bar-Şuşan
- 3-Abde Damşiho
- 4-Mardinli Şükrallah
- 5-Urfalı 3. Gevargis

Rab onlara aziz atalarla birlikte rahmet eylesin. Şubat 1948."

İsa Mesih'in haçının küçük bir parçası da Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi'nde bulunması, hem kiliseye ve hem de genel olarak da Diyarbakır'a paha biçilmez bir ruhsal değer vermektedir.

KAYNAKÇA

- 1-Diyarbakır'daki Meryem Ana Kilisesi'nin Tarihçesi, P. Gabriyel Akyüz, 1999,
- 2-Susamışlığı Gideren Söyleşi Suruçlu Mor Yakub'un Öz Yaşam Öyküsü, Mor Filüksinos Yuhanon Dolabani, 1952, Süryanice, Türkçesi: P. Gabriyel Akyüz, Mardin, 2000.
- 3-Antakya Süryani Kadim Ortodoks Kilisesi'nin Patriklerin Özgeçmişi, Mor Filüksinos Yuhanon Dolabani, 1952, Süryanice, Kudüs, 1929, Türkçesi: H.Gabriyel Akyüz, Editör: Dr. İbrahim Özcoşar.
- 4-Mor İshok'un Siir Kitabı, Elyazma, Süryanice.
- 5-Yeni Ahit/İncil Yuhanon.